

Υπάρχει μοναδική σκέψη στην πολιτική οικονομία; Νεοκλασική οικονομική επιστημονική φαντασία και νεοφιλελεύθερη πραγματικότητα

Το πλουσιότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού καρπούται το 83% του συνολικού πλούτου, ενώ το 80% (5 δισεκατομμύρια κάτοικοι της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Ανατολικής Ευρώπης) εισπράττουν μόνο το 17% του παραγόμενου πλούτου¹. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η διαφορά εισοδημάτων –για να μην μιλήσουμε για το κρίσιμο σημείο: την κατοχή των μέσων παραγωγής– μεταξύ των επικεφαλής των διεθνικών εταιρειών και των εργατών του άτυπου τομέα βρίσκεται στα επίπεδα της αναλογίας του ένα προς δεκάδες χιλιάδες. Οι αβυσσαλέες πολιδιαστάτες ανισότητες που χαρακτηρίζουν το σημερινό παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, είτε θεμελιώνονται μέσω της υποκειμενικής αντίληψης της πραγματικότητας είτε αποτελούν μια αντικειμενική στατιστική παρατήρηση, είναι γεγονός. Ωστόσο η παρατήρηση αυτή δεν μας προσφέρει κάποιο αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση της αλυσίδας των μηχανισμών που συνδέουν μεταξύ τους αγορές και οργανισμούς που παράγουν αυτή την ομοούσια με τη δυναμική του κεφαλαίου πόλωση και την αναπαράγουν σε μια ολοένα αυξανόμενη κλίμακα. Τα εργαλεία αυτά μπορούν να ανακαλυφθούν μόνο μέσω της *θεωρητικής έρευνας*. Όμως τι παρατηρούμε σήμερα σε σχέση με την οικονομική θεωρία; Την κυριαρχία μιας σχολής σκέψης –ας την αποκαλέσουμε προσωρινά «νεο-κλασική-νεο-φιλελεύθερη-ορθοδοξία». Η σχολή αυτή, αντιμετώπι με την πραγματικότητα αυτών των ανισοτήτων, αποφασίζει να την αποκλείσει από το οπτικό της πεδίο, αρνούμενη –εξ υποθέσεως– την καταλληλότητα των εννοιών και των μεθόδων που είναι σε θέση να αναγνωρίσουν την πόλωση, και κατασκευάζοντας ως αντιστάθμιση ένα πλασματικό θεωρητικό υπόδειγμα, με τα υλικά των άριστων ισορροπιών και των φανταστικών αρμονιών. Όμως μέσω ποιου παράδοξου φαινομένου οι οικονομολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος ικανοποιούνται με το να διατυπώνουν επιστημονικές αλήθειες σχετικά με τον εξαιρετικά άδικο τρόπο που λειτουργεί ο κόσμος μέσα στον οποίο ζούμε, αμφισβητώντας με αυτό τον τρόπο την ουδετερότητά τους ως ερευνητών, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους αυτό το γεγονός;

Ο Rémy Herrera είναι ερευνητής του Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) και του Πανεπιστημίου Paris I Panthéon-Sorbonne.

Είναι νοητή μια ενιαία γραμμή σκέψης; Τι είναι η «μονόδρομη σκέψη»;

Είναι εκ των προτέρων αδιανόητο να φανταστούμε την ύπαρξη μιας μονόδρομης σκέψης στην πολιτική οικονομία. Η οικονομική θεωρία, καθώς συγκροτεί την καρδιά των κοινωνικών επιστημών –μαζί με την πολιτική επιστήμη και την κοινωνιολογία, όπως και την ιστορία, την ανθρωπολογία και τη νομική επιστήμη σε κάποιο βαθμό–, θεσμοποιημένη στους σχηματισμούς και τις έρευνές της από τον 19ο αιώνα, αποτελεί ένα από τα πεδία όπου η αντιπαράθεση των θεωρητικών αναφορών είναι ενδογενής στην εργασία του ερευνητή. Στη βάση μεταξύ των διαφόρων ασυμφιλίωτων οπτικών υπάρχει πάντα μια αμείωτη σύγκρουση, την οποία θα πρέπει να βλέπουμε ως τον προωθητικό μηχανισμό που επιτρέπει στο πεδίο να επεκτείνεται και να έχει νοημα μόνο μέσω της αντίφασης. Ο οικονομολόγος δεν μπορεί ούτε να απελευθερωθεί από το φορτίο της ιδεολογίας στην πρακτική του ούτε να απαλλαγεί από τις υποκειμενικές ιδέες που επηρεάζουν την κοσμοαντίληψή του, συνειδητά ή όχι. Ως ιδιαίτερο άτομο συνδεδεμένο με μια ιδιαίτερη ομάδα ατόμων, ο οικονομολόγος δεν μπορεί να διεκδικεί τίποτα περισσότερο από τη σχετική αλήθεια και οικουμενικότητα, σε αντιπαράθεση με άλλες ανταγωνιστικές *ιδιαιτεροποιητικές* αντιλήψεις. Με αυτό τον τρόπο, η οικουμενική του θεώρηση συγκαλύπτει μια ιδιαίτερη θεώρηση (ιδίως μια εθνοκεντρική θεώρηση) που είναι καταπιεστική υπό την έννοια ότι ο εκπρόσωπος της κρατούσας κοινωνικής εξουσίας τείνει να θεωρεί «φυσική» την ευνοϊκότερη γι' αυτόν κατάσταση πραγμάτων, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο η επιστήμη του αποκρύπτει μια ιδεολογία που μυστικοποιεί τα γεγονότα αρνούμενη να δει στην επιστημονική αλήθεια τη βαθιά ιστορική της φύση. Τα βαθύτερα διακυβεύματα είναι τόσο σημαντικά, όπως υπογράμμισε² ο Walras (1988), ώστε αυτή η συνύπαρξη ιδεολογίας και επιστήμης αναπόφευκτα έχει αφήσει τόσο βαθιά τη σφραγίδα της με αποτέλεσμα οι θεωρητικοί της πολιτικής οικονομίας να μην είναι σε θέση να εντοπίσουν ποιο είναι πραγματικά το αντικείμενο της ανάλυσής της. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε μια μη αντιστρέψιμη ανικανότητα του πεδίου να προσδιορίσει έναν «αξιωματικό πυρήνα» (εννοιολογικό, μεθοδολογικό, θεωρητικό) ικανό να αποτελέσει ένα κοινό θεωρητικό σώμα για τις διάφορες σχολές σκέψης και να προωθήσει την αυθόρμητη, ομογενή έρευνα. Στην οικονομική επιστήμη, η προσαύξηση της γνώσης μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο γύρω από διακριτά, αμοιβαία αποκλειόμενα, θεωρητικά υποδείγματα – παρότι αυτά μερικές φορές τροφοδοτούν απόπειρες σύνθεσης.

Κατά τη γνώμη μας, η βαθύτερη διαχωριστική γραμμή που μπορούμε να διακρίνουμε στην καρδιά της οικονομικής ακαδημαϊκής κοινότητας διαχωρίζει τους υπερασπιστές του καπιταλισμού από τους αντιπάλους του. Σε τελευταία ανάλυση, η διαχωριστική γραμμή αφήνει από τη μια μεριά αυτούς που βλέπουν στον καπιταλισμό το *μοναδικό νοητό θεωρητικό και ιστορικά αξεπέραστο ορίζοντα* και για κάποιο λόγο σταματούν να ασκούν κριτική στην κοινωνική καθεστρική τάξη, για την οποία θεωρούν ότι είναι δυνατόν να βελτιωθεί, και από την άλλη μεριά αυτούς που στρατεύονται σε μια ριζοσπαστική κριτική, απορρίπτοντας την ιδέα της όποιας ρύθμισης ενός καπιταλισμού «με ανθρώπινο πρόσωπο». Έτσι λοιπόν μπορούμε να δούμε αυτό που διακρίνει αμετάκλητα την οικονομική επιστήμη –και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες– από τις «σχληρές» επιστήμες, ιδίως τα μαθηματικά, στις οποίες συναντάμε μια κάποια ενότητα μεταξύ των διαφόρων κλάδων της θεωρίας, που βρίσκονται σε ολόένα

και στενότερη επαφή μεταξύ τους, πέρα από τους παραδοσιακούς ανταγωνισμούς, ή ακόμα και τη φυσική, όπου, παρά την αλτοισία μιας ενοποιημένης θεωρίας δυνάμεων, οι ερευνητές έχουν εξοπλιστεί με ένα μητρώο βασικών εξισώσεων. Η χημεία και η βιολογία μπορούν επίσης να προοδεύουν μ' έναν σωρευτικό, σχεδόν θεωρησιακό, τρόπο, βασισμένες σ' έναν ισχυρό θεωρητικό πυρήνα, με τη διαδοχική διεύρυνση και εμφάθιση της γνώσης – και όχι τόσο με την οριστική απόρριψη των παλαιών θεωριών. Ακόμα και σ' αυτές τις θεωρίες, όπου μια πρόταση είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή ως αληθής από μια συντριπτική πλειοψηφία και να εισπράξει μια ευρεία συναίνεση από την πλευρά των ειδημόνων, η ύπαρξη μιας μονόπλευρης γραμμής σκέψης είναι αφέβατη, αν όχι αδιανόητη. Στη φυσική, για παράδειγμα, ορισμένες αντιπαράθεσεις παραμένουν ανοιχτές και άλυτες λόγω του ότι γεννούν επιστημολογικές συζητήσεις, που στην πραγματικότητα τοποθετούνται στο βασίλειο της μεταφυσικής³. Έτσι λοιπόν, η ιδέα μιας μοναδικής σκέψης δεν είναι ούτε καν νοητή στην οικονομική θεωρία, εφόσον δεν είναι νοητή σε άλλες στην περίπτωση άλλων επιστημών. Δεν μπορεί να υπάρξει κάτι περισσότερο από μια κυρίαρχη οικονομική σκέψη, ή έστω ηγεμονική, και ταυτόχρονα σε σχέση ανταγωνισμού και αλληλεξάρτησης με κάποιες άλλες.

Μάλιστα η ύπαρξη μιας «μονόδρομης σκέψης», με οικονομιστικό περίγραμμα, συχνά αμφισβητείται έντονα (Garnier και Portis, 2000). Στις ΗΠΑ, ορισμένοι ερευνητές, παρακάμπτοντας τον δημόσιο διάλογο σχετικά με την «οικονομική ορθότητα», ενεπλάκησαν σε αντιπαράθεσεις κατά των υποστηρικτών του φυσικού καπιταλισμού και της πολιτικής αλλαγής χωρίς οικονομική αλλαγή, απορρίπτοντας τη «μετάφραση των συμφερόντων ενός συνόλου οικονομικών δυνάμεων σε ιδεολογικούς όρους», που θα μπορούσε να εμπεδώσει ένα «παγκοσμιοποιητικό καθεστώς». Στην πραγματικότητα, το παράδοξο – και ο μόνος λόγος γι' αυτό ήταν η αναταραχή των μίντια – προέκυψε όχι μόνο γιατί άνθισε η λεγόμενη μοναδική σκέψη, αλλά γιατί η επιτυχία της υπερέβη σε τέτοιο βαθμό τις φιλοδοξίες των ιδρυτών της ώστε να καταστεί αναδρομικό αντικείμενο έρευνας μεταξύ αυτών τους οποίους στο παρελθόν αποσκοπούσε να αποδοκιμάσει. Έτσι λοιπόν οι «δημοσιογράφοι της αγοράς» και διάφοροι τυγχάρπαστοι που ελέγχονται από την πολεμική διαδικασία των ΗΠΑ, όλες σχεδόν οι δυτικές πολιτικές τάξεις, ακόμα και κάποιοι από τους επιφανέστερους εκπροσώπους των κυρίαρχων δυνάμεων του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος διολίσθησαν άνετα σ' αυτή την «ιδεολογική αντίσταση»: Ο Alan Greenspan, πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ, προειδοποίησε τις αγορές σχετικά με τον «πληθωρικό τους ανορθολογισμό». Ο Joseph Stiglitz, πρώην επικεφαλής οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας, ευέλπιστούσε να «ρυθμίσει τις χρηματοπιστωτικές ροές». Ο κερδοσκόπος των χρηματιστηρίων, ο George Soros, έθρεψε την ελπίδα ότι ήταν ακόμα δυνατό να «σώσουμε τον καπιταλισμό από το νεοφιλελευθερισμό»... Μ' αυτό τον τρόπο η μονόδρομη σκέψη συγχωνεύτηκε εύκολα με τη σκέψη των αντιπάλων της. Το γεγονός αυτό δεν αποτέλεσε συνέπεια κάποιας φοβερής κεντρομόλου δύναμης της, αλλά του ότι οι εξωτερικές επιθέσεις άφησαν άθικτη τη βασική αιχμή της ιδεολογίας: τη διαιώνιση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, πέραν της τελειοποίησης των μορφών του, και τη συνέχιση της ηγεμονίας των ΗΠΑ, πίσω από την αναδίπλωση των δυνάμεών τους.

Οι επιθέσεις αυτές κατά της μονόδρομης σκέψης υπήρξαν πάντα αντισοφιστείες και ποτέ αντικαπιταλιστικές. Ωστόσο από τους δύο αυτούς τύπους κριτικής μόνο ο δεύτε-

ρος αναφέρεται στο σοσιαλιστικό πρόταγμα. Με τη λογοκρισία κάθε αναφοράς σε τάξεις και σε ταξική εκμετάλλευση, κάθε αναφοράς στην κοινωνική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής, στην οικοδόμηση μιας πραγματικά δημοκρατικής κοινωνίας, στην αποσύνδεση και στην αυτοκεντρωμένη ανάπτυξη, ή στην πάλη κατά του ιμπεριαλισμού (μήπως αυτές οι ιδέες είναι παρωχημένες σήμερα;), αποσιωπώνται διάφορα θέματα διαλόγου, όπως η δυνατότητα επεξεργασίας προτάσεων για:

α) τον επανακαθορισμό των κανονισμών για την πρόσβαση στις αγορές, και την ακύρωση των οδηγιών του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και των ολιγοπωλιακών προνομίων,

β) την ανασυγκρότηση των νομισματικών και χρηματοπιστωτικών συστημάτων, αμφισβητώντας τη λειτουργία και ίσως την ύπαρξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, προκειμένου να τερματιστεί η κυριαρχία της κερδοσκοπίας και να προσανατολιστούν οι επενδύσεις σε παραγωγικές δραστηριότητες και να ευνοηθεί η σταθερότητα των περιφερειακών συναλλαγματικών ισοτιμιών,

γ) τη θεσμοθέτηση μιας παγκόσμιας φορολογίας πέραν του φόρου Tobin, μέσω της φορολογίας της προσόδου που συνδέεται με την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων,

δ) τον δημοκρατικό μετασχηματισμό των Ηνωμένων Εθνών, με το σχηματισμό ενός οργανισμού ικανού να συμφιλιώνει τις ανάγκες της καθολικότητας με τα κοινωνικοπολιτικά δικαιώματα των ατόμων και των λαών⁴...

Με τον αποκλεισμό της προοπτικής ενός άλλου κόσμου πέραν του καπιταλισμού ή ενός κόσμου σε μετάβαση προς τον σοσιαλισμό αδυνατούμε να ορίσουμε τα κριτήρια που θα επέτρεπαν να χαράξουμε το όριο μεταξύ του εξωτερικού και του εσωτερικού αυτής της μονόδρομης γραμμής σκέψης. Και κατ' αυτό τον τρόπο είμαστε καταδικασμένοι να μετατρέπουμε τις πραγματικότητες του χθες –που σήμερα εξαφανίζονται– σε *καπιταλιστικές* ουτοπίες του αύριο: το δυτικό κράτος πρόνοιας (εθνικοκοινωνικός καπιταλισμός), δεσποτικός κρατισμός στην Ανατολή (καπιταλισμός χωρίς καπιταλιστές), εθνική αστική ανάπτυξη στο Νότο (περιφερειακός καπιταλισμός).

Έχει ιστορία η μονόδρομη σκέψη;

Ποια είναι η ιστορία των μονόδρομων σκέψεων;

Υπό τις συνθήκες αυτές, μπορούμε να προσεγγίσουμε τη μονόδρομη σκέψη ως τίποτα περισσότερο από τη μονόδρομη σκέψη του καπιταλισμού: με άλλα λόγια, ως αυτό που δυο νεαροί πριν από πολλά χρόνια, σε κάποιο παλιό χειρόγραφο, είχαν αποκαλέσει «κυρίαρχη ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης»⁵. Παρά το ότι η μονολιθική αυτή σκέψη δεν έχει καμιά «δική της» ιστορία, είναι δυνατόν να αποκευπτογραφήσουμε μια ιστορία των μονόδρομων σκέψεων του καπιταλισμού που διαδέχτηκαν η μια την άλλη από τότε που η οικονομική επιστήμη έγινε αυτόνομη και θεσμοθετήθηκε σ' έναν συγκεκριμένο χώρο και χρόνο: κατά τον 19ο αιώνα, στο κέντρο του δυτικοευρωπαϊκού/βορειοαμερικανικού παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Είναι χρήσιμο να εντοπίσουμε την εξέλιξη της ταξικής δομής των διαδοχικών αυτών σκέψεων, μέχρι τη σημερινή κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου επί του παγκόσμιου καπιταλισμού.

Η ιστορία άρχισε με τη μονόδρομη αστική σκέψη του 19ου αιώνα, όταν η κλασική φιλελεύθερη ιδεολογία ανήκε στους μικρούς γαιοκτήμονες που ήταν προσδεμένοι στις αρχές της πρωτοκαθεδρίας της (αυτοριθιμιζόμενης) αγοράς και στον ελεύθερο (αντιμονοπωλιακό) ανταγωνισμό, τον ενταγμένο σε μια βιομηχανική επανάσταση όπου η κρατική παρέμβαση διαδραμάτιζε ήδη έναν κρίσιμο ρόλο στην εμπέδωση της κοινωνίας της αγοράς, του *laissez-faire*, και της πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου. Αυτή η σκέψη αστικού πολιτισμού κατόρθωσε να βρει στον θεωρητικό της λόγο μια θέση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ ταυτόχρονα στην πραγματικότητα παρέβλεπε την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία και το ρατσισμό των λευκών. Η ιστορία των μονόδρομων σκέψεων συνεχίστηκε από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με τον μονοπωλιακό καπιταλισμό να αναδύεται από τη μετάλλαξη του καπιταλισμού λόγω της συγχώνευσης τραπεζών-βιομηχανίας, υπό την ισχυρή ενθάρρυνση από ένα κράτος που είχε εκπληρώσει την εθνική του ολοκλήρωση και αύξησε την παρέμβασή του στο κέντρο. Η μονόδρομη αυτή σκέψη ήταν σε θέση να βελτιώσει την αστική δημοκρατία στη βάση των πολιτικών ταξικών συνασπισμών, μέσω της συμμαχίας του κεφαλαίου με τη μεσαία τάξη και/ή την αριστοκρατία, και στη συνέχεια στράφηκε στο φασισμό, ή σε κάποιο από τα παρα-προϊόντα του, σε μια εποχή όπου οι εργατικές τάξεις προσχωρούσαν στον κομμουνισμό, απειλώντας μ' αυτό τον τρόπο άμεσα την ηγεμονία της: η επανάσταση των σπαρταχιτών στη Γερμανία, το κίνημα των συμβουλίων στην Ιταλία, η δημοκρατία στην Ισπανία, το Λαϊκό μέτωπο στη Γαλλία... Υπό τη συνδυασμένη πίεση των στρατιωτικών νικών του κόκκινου στρατού και των συνδικαλιστικών και πολιτικών αγώνων του δυτικού προλεταριάτου, για να μην αναφέρουμε τις επιτυχίες των λαϊκών αντιαποικιακών κινημάτων της περιφέρειας από το 1945 ως τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970, η μονόδρομη σκέψη του καπιταλισμού προοδευτικά μεταβλήθηκε σε εθνικό-κοινωνικό φιλελευθερισμό. Η σκέψη αυτή, που στο βορρά αποκραυκώθηκε γύρω από τον κέϊνσιανό συμβιβασμό, ήταν απόλυτα ικανή να συμφιλιώνει την κοινωνική πρόοδο *intra muros* και τους αποικιακούς πολέμους *γενοκτονίας*, την άμεση εγκληματική προστασία νεοφασιστών δικτατόρων και τη συστηματική κρατική υποστήριξη κραυγαλέων ιμπεριαλιστικών στρατηγικών διεθνικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό⁶.

Όπως γνωρίζουμε καλά, τα τέλη της δεκαετίας του 1960 σηματοδότησαν τις απαρχές της κρίσης του συστήματος στις χώρες του κέντρου, μιας κρίσης που σηματοδεύτηκε ιδιαίτερα από την πτώση των ποσοστών κέρδους. Η ύφεση αυτή διευρύνθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, όταν ολόκληρο το σύστημα βυθιζόταν διεθνώς σε χρηματοπιστωτικό και νομισματικό χάος, μαζική ανεργία και εκρηκτικές ανισότητες. Τα θεμέλια του δυτικού κράτους πρόνοιας, και της χέρι χέρι συμπόρευσης των μισθών και της παραγωγικότητας, που επί τρεις δεκαετίες απέδειξαν την αποτελεσματικότητά τους εξασφαλίζοντας τη μεταπολεμική ευημερία, δεν ήταν πλέον σε θέση να λειτουργήσουν σωστά. Ο συνδυασμός της αμφισβήτησης του μοντέλου ρύθμισης του καπιταλισμού των χωρών του βορρά (που αντιμετώπιζε τον στάσιμο πληθωρισμό της δεκαετίας του 1970), η αποτυχία των αναπτυξιακών σχεδίων των εθνικών αστικών τάξεων του νότου (που έγινε εμφανής με την πιστωτική κρίση της δεκαετίας του 1980) και η κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ στην ανατολή (που ολοκληρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990) προκάλεσαν μια βαθιά τροποποίηση του αγώνα εξουσίας μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα. Η κατανόηση της

παγκόσμιας ανάπτυξης της νεοφιλελεύθερης επίθεσης είναι εφικτή μόνο στο πλαίσιο της εξασθένησης των ισχυρών θέσεων που κατείχαν οι εργάτες και οι απομακρυσμένες περιοχές μετά από τις νίκες επί του φασισμού και της αποικιοκρατίας, και τον επακόλουθο αναπροσανατολισμό των οικονομικών πολιτικών που στόχευαν να διαχειριστούν την κρίση της επέκτασης του κεφαλαίου και να εμπεδώσουν την επιστροφή του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στην εξουσία.

Τα νεοφιλελεύθερα δόγματα είναι πολύ γνωστά. Σε εθνικό επίπεδο, προβλέπουν:

α) μια επιθετική αντικρατική πολιτική μέσω της ιδιωτικοποίησης των κρατικών εταιρειών –στρέβλωση της ιδιοκτησιακής δομής του κεφαλαίου υπέρ του ιδιωτικού τομέα– και μείωση των δημόσιων δαπανών και αποδιάθρωση της κοινωνικής προστασίας.

β) περιορισμούς των μισθών, χάρη στην εξαφάνιση της «συνδικαλιστικής ακαμψίας», στο κρίσιμο σημείο του αποπληθωρισμού, που απέκτησε προτεραιότητα ως προς όλα τα άλλα θέματα –με αποτέλεσμα την απόσπαση πρόσθετης αξίας υπέρ του κεφαλαίου και την υποστήριξη υψηλών πραγματικών επιτοκίων.

Σε διεθνές επίπεδο, τα νεοφιλελεύθερα δόγματα προβλέπουν:

α) τη διαιώνιση της πρωτοκαθεδρίας του δολαρίου στο διεθνές νομισματικό σύστημα –υιοθέτηση ευέλικτων συναλλαγματικών ισοτιμιών, που οδηγούν στη δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος ως αντίβαρου στο οποίο υπόκειται κάθε οικονομική πολιτική– και

β) την ενθάρρυνση του ελεύθερου εμπορίου –με τη μείωση των προστατευτικών φραγμών και την απελευθέρωση των μεταφορών κεφαλαίων. Η παγκόσμια τυποποίηση αυτής της στρατηγικής για την απορρύθμιση της αγοράς, δηλαδή την επαναρύθμιση των αγορών μέσω του κυρίαρχου παγκόσμιου κεφαλαίου, εξαρτάται από το έργο του συμπλέγματος που αποτελείται από διεθνείς οργανισμούς και τοπικές εξουσίες (κεντρικές τράπεζες, υπουργεία οικονομικών...). Η ηγεσία της όλης οργάνωσης ανήκει μέχρι τώρα στις ΗΠΑ, που έχουν στη διάθεσή τους μια στρατιωτική συνιστώσα, αν παραστεί ανάγκη, προκειμένου να διασφαλίσουν την ομαλή λειτουργία του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος.

Αξίζει να επαναλάβουμε ότι οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές υπό την αιγίδα του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου επιχειρούν να διαχειριστούν με παρόμοιο τρόπο την κρίση της επέκτασης του κεφαλαίου. Η διαχείριση αυτή, αντιμέτωπη με τις μη επαρκώς επικερδείς πιθανότητες επενδύσεων των κερδών που προέρχονται από την καπιταλιστική εκμετάλλευση, συνίσταται στη διεύρυνση των λεωφόρων που ανοίγονται στο πλεονάζον μετακινούμενο κεφάλαιο, με σκοπό την αποφυγή της απαξίωσής του. Παρότι οι πολιτικές αυτές δεν κατάφεραν να οδηγήσουν σε διέξοδο από την κρίση του συστήματος κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, από την οπτική του κεφαλαίου είναι ορθολογικές: του προσφέρουν την ευκαιρία να μεταναστεύει κατά τις περιόδους επενδύσεων χρηματοπιστωτικής κερδοσκοπίας σε φιλελευθεροποιημένες κεφαλαιακές αγορές που είναι εξαιρετικά επικερδείς, και εξασφαλίζουν τις συνεχείς μεταφορές υπεραξίας από το νότο προς το βορρά, χάρη στις στρατηγικές διαχείρισης (εξυπηρέτησης) δανείων και τα προγράμματα διαρθρωτικών προσαρμογών που επιβάλλει μονομερώς στις φτωχές χώρες η ισχύς των διεθνών θεσμών υπό τον έλεγχο των ΗΠΑ. Ωστόσο αυτή η επιλογή της διαχείρισης του συστήματος έχει τα θύματά της, τα οποία μάλιστα είναι πολλά, που πρέπει να μάθουμε να τα μετράμε με φυσικές μονάδες

–ανθρώπινες απώλειες– και να τα εντοπίζουμε στο χώρο, κυρίως στην περιφέρεια ενός παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος όπου όλα τα εμπορεύματα έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας εκτός από ένα: ένα πολύ ιδιαίτερο εμπόρευμα, την εργασία. Έτσι λοιπόν, η πρόσφατη και συνεχιζόμενη επίθεση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας δεν είναι τίποτα άλλο από το πνευματικό προϊόν που προκύπτει από τους μείζονες μετασχηματισμούς που καταγράφονται στη συγκρουσιακή σφαίρα των κοινωνικών σχέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν οφείλει τίποτα στην πλασματική νίκη του νεοφιλελεύθερου δόγματος (λογική) επί των επιχειρημάτων του αντιπάλου (μη λογική) στον νεφελώδη χώρο των ιδεών. Είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης μιας σύγκρουσης στην πραγματική σφαίρα της παραγωγής που βίαια και μαζικά στράφηκε υπέρ του κεφαλαίου, και ιδιαίτερα υπέρ της νέας ηγεμονικής της μερίδας: του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Παρ' όλα αυτά, οι σημερινές κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες φιλοσοφικές αξίες και πολιτικές προτιμήσεις διατηρούν έναν στενό δεσμό με το νεοκλασικό θεωρητικό ρεύμα, η υποτιθέμενη επιστημονική βάση του οποίου εξυπηρετεί την ενίσχυση του παγκόσμιου μηνύματος της νέας μονόδρομης σκέψης του καπιταλισμού.

Μια νέα μονόδρομη σκέψη του καπιταλισμού που επινοεί την ιστορία της;

Η νέα αστική μονόδρομη σκέψη του καπιταλισμού, προκειμένου να επιβληθεί ως ένα ορθολογικό σύστημα αναφοράς της πραγματικότητας την οποία αναπαριστά, οφείλει να ξαναγράψει την ιστορία της, την οποία παρουσιάζει ως τον μόνο εφικτό τρόπο για την κατανόηση της διαδοχής των ιδεών, ως τη μοναδική ιστορία της σκέψης. Για το σκοπό αυτό, γενεαλόγοι και επιστημολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος ανέλαβαν να επινοήσουν κάποιους πολύ (υπερβολικά) έγκυρους οικογενειακούς δεσμούς μεταξύ της νεοκλασικής θεωρίας και της νεοφιλελεύθερης φιλοσοφίας: μέσω της συμβατικής, τεχνητής εγγραφής της πρώτης στον κατάλογο των κλασικών έργων τα οποία υποτίθεται ότι επεκτείνει και παρακάμπτει. Και μέσω της επισύναψης της τελευταίας στις θεωρίες των φιλελεύθερων του 18ου και του 19ου αιώνα⁷. Αυτή η ανακατασκευή της ιστορίας της οικονομικής και φιλοσοφικής σκέψης πραγματοποιήθηκε με μια διαδικασία *αντιστροφής*: θεμελιώδεις τομές στο εσωτερικό της θεωρίας υποβαθμίζονται και θεωρούνται σε μια συνεχή διαδικασία, ενώ κάποιες ισχυρές συνέχειες παρουσιάζονται ως τομές. Έτσι λοιπόν, εκεί όπου μια κριτική ανάλυση θα εντόπιζε τις επιστημονικές *υπαναχωρήσεις* στην ιστορία των μονόδρομων σκέψεων του καπιταλισμού μια ιδεολογικά συγκροτημένη ιστορικομυθική αφήγηση ανακαλύπτει προόδους. Στηριζόμενο στη ζωτική του αξίωση για επιστημονικό καθεστώς και καθολικότητα, το κυρίαρχο ρεύμα δεν έχει να κάνει τίποτα άλλο από το να υπογραμμίζει τον πλούτο των «νέων θεωριών» του, ακόμα και όταν η έρευνα την οποία ελέγχει θεσμικά δεν παρέχει πλέον το ελάχιστο καινοτόμο αποτέλεσμα – μια άποψη που υποστηρίζεται από ορισμένους από τους οπαδούς του⁸.

Είναι γεγονός ότι η νεοκλασική σχολή βάλθηκε να αυτοπαρουσιάζεται ως ο μοναδικός άμεσος κληρονόμος των κλασικών. Από την άλλη, οι ρήξεις με τους κλασικούς, τις οποίες ήταν υποχρεωμένοι να πραγματοποιήσουν –ρήξεις που έγιναν *απόλυτα* απαραίτητες από

τις συγγενικές προς το έργο των κλασικών μαρξικές αναπτύξεις—, απέκτησαν αποφασιστική σημασία για τη τροχιά που θα ακολουθούσε η σύγχρονη οικονομική επιστήμη. Οι επιστημολογικές αυτές τομές, τις οποίες οι νεοκλασικοί θεωρητικοί πασχίζουν τόσο σκληρά να ανάλυσουν που θα μπορούσαν να αποτελούν τον μεγαλύτερο πονοκέφαλο της θεωρίας τους, μπορούν να εντοπιστούν στο μεθοδολογικό, το θεωρητικό και το εννοιολογικό επίπεδο:

α) με την έλεση του μεθοδολογικού ατομικισμού εξαφανίστηκε από την αστική σκέψη κάθε ιστορικοκοινωνικό όραμα του καπιταλισμού, αποτρέποντας μ' αυτό τον τρόπο τη χρήση κάθε ανάλυσης που ορίζεται με όρους κοινωνικών τάξεων ή μακροχρόνιων τάσεων.

β) λόγω της αγκίστρωσής της στη χρησιμότητα, που συρρικνώνει την κοινωνική πραγματικότητα σε μια ομάδα *homines oeconomici*, διασπάστηκε η γέφυρα μεταξύ της θεωρίας της αξίας και της θεωρίας της εκμετάλλευσης, όπως και μια ορισμένη οικονομική και πολιτική σκέψη.

γ) με την υποκατάσταση μιας μακροπρόθεσμης ισορροπίας από μια βραχυπρόθεσμη, κάθε εξέταση σχετικά με τις κρίσεις και τους κύκλους υπονομεύεται.

Αυτή η αντιστροφή των συνεπειών σε τομές —μεταξύ κλασικών και Μαρξ— και των τομών σε συνέχειες —μεταξύ κλασικών και νεοκλασικών— επιτρέπει, κατά συνέπεια, να υποστηρίξουμε την ύπαρξη ενός ιδεολογικού συνεχούς μεταξύ της καθολικής αρμονίας των κλασικών (ιστορικών και κοινωνικών) θεωριών, όπως και τη βέλτιστη ισορροπία των (α-ιστορικών και α-κοινωνικών) νεοκλασικών θεωρημάτων ως ένα θεωρητικό συνεχές μεταξύ αυτών. Ή, πώς να φέρετε το ένα σε στενή επικοινωνία με το άλλο, σε μια ενοποιημένη απολογητική άποψη του καπιταλισμού. Η υπαρφαγή των έργων των κλασικών είναι μερικές φορές τόσο χυδαία και η χειραγώγηση είναι τόσο χονδροειδής ώστε αυτό το φαινόμενο της κρυφής κάμερας γίνεται ορατό διά γυμνού οφθαλμού⁹. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση της θεωρίας της ενδογενούς ανάπτυξης¹⁰, είναι περισσότερο διακριτικό.

Προκειμένου να είναι η μονόδρομη σκέψη αποτελεσματική σε όλο το εύρος της, οι ανωτέρω αναστροφές-επινοήσεις θα πρέπει επίσης να λειτουργούν και στο φιλοσοφικό επίπεδο. Έτσι λοιπόν, η φιλοσοφία που μπορούμε να ανιχνεύσουμε στο έργο των σύγχρονων νεοφιλελεύθερων περιγράφεται συχνά ως η άμεση προέκταση του φιλελεύθερου έργου που παρήχθη κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Ιδιαίτερα οι Von Hayek και Friedman, οι —ατομιστικές, μονεταριστικές, αντικρατικές...— ιδέες των οποίων αποτελούν τη βάση των οικονομικών πολιτικών που υλοποιούνται κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, θεωρούνται λοιπόν κληρονόμοι του Τυργκό, του Σμιθ, του Ρικάρτο και του Μπένθαμ, με τους οποίους υπονοείται ότι μοιράζονται τον ίδιο τρόπο σκέψης, την επιλογή της ελευθερίας ως ύψιστου ηθικού κριτηρίου. Μήπως δεν είναι ο ίδιος ο Friedman που δηλώνει (1982) «ως φιλελεύθεροι, [συνεχίζοντας το φιλελεύθερο έργο] θεωρούμε την ελευθερία του ατόμου ως το σταθερό ύψιστο στόχο για την αξιολόγηση των κοινωνικών θεσμών»; Ωστόσο, μια τέτοια άποψη ξεχνά ότι το φυσικό δικαίωμα ορισμένων και ο ωφελιμισμός κάποιων άλλων δεν ανήψωσαν ποτέ «την ελευθερία του ατόμου» σε καθεστώς του κύριου κριτηρίου και συγκαλύπτει τις βαθιές μεταβολές που εισήγαγαν οι νέοι φιλελεύθεροι στις θεωρίες των παλαιότερων. Γιατί οι νέες γενιές νεοφιλελεύθερων χαρακτηρίζονται από έναν εκλεκτικισμό ιδιαίτερα χαλαρό όσον αφορά τον προσδιορισμό των κριτηρίων αξιολόγησης. Ο Von Hayek (1976) είναι υποδειγματικός όσον αφορά την ταλάντευσή του μεταξύ διαφόρων κριτηρίων, και η

ρητορική του παραβλέπει το επιχείρημα που βασίζεται στη «μέγιστη ελευθερία», προκειμένου να μεταπέσει είτε στο μοναδικό κριτήριο των υπερασπιστών του φυσικού δικαιώματος (της «συμφωνίας με τη δικαιοσύνη», σύμφωνα με τον Τυργκό), ή στο μοναδικό κριτήριο των ωφελμιστών («τη μεγαλύτερη ευτυχία των περισσότερων», κατά τον Σμιθ).

Αυτή η σχολαστική ανασκευή της ιστορίας των ιδεών, που στοχεύει στην εξασφάλιση της πραγματικά ιδεολογικής ενότητας όλων των υποστηρικτών του καπιταλισμού, πέρα από τις αποκλίσεις των αστικών αυτών τρόπων σκέψης, βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη όταν οι πιο πάνω θεωρητικοί βρίσκονται στην ανάγκη να πάρουν θέση σχετικά με την κατανομή των πόρων. Όταν δηλαδή, οι μη παρεμβατιστές Τυργκό και Σμιθ καλούνται να παρουσιάσουν τη σύγχρονη αντικρατική επιχειρηματολογία, περιλαμβανομένου και του ζητήματος της εκπαίδευσης. Για τον Friedman (1986) η κρατική παρέμβαση πέραν των υπηρεσιών εκπαίδευσης που προσφέρει αυθόρμητα η αγορά «δεν είναι απαραίτητη» και μπορεί να οδηγήσει σ' ένα σύστημα «πολύ χειρότερο από αυτό που θα είχε αναπτυχθεί αν η συνεργασία [η αγορά] συνέχιζε να παίζει έναν αυξανόμενο ρόλο». Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα (1999), «θα πρέπει να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη της εκπαίδευσης (...), ο καλύτερος τρόπος προώθησης αυτού του στόχου είναι η υποστήριξη της δράσης του ιδιωτικού τομέα σ' αυτό το πεδίο [γιατί] οι ιδιωτικές σχολές συχνά προσφέρουν καλύτερη εκπαίδευση με χαμηλότερο κόστος». Ωστόσο, η θέση αυτή δεν μπορεί να συναχθεί ούτε από τους φιλελεύθερους κλασικούς, ούτε από τον Σμιθ, ο οποίος είχε συνειδητοποιήσει την ανάγκη εύρεσης ενός συμβιβασμού μεταξύ των δικαιωμάτων του πολίτη και της ομαλής λειτουργίας του καπιταλισμού, αλλά ούτε και από τον Τζ. Στ. Μιλ που ήταν αντιμέτωπος με τις αυξανόμενες διεκδικήσεις της εργατικής τάξης. Έχει, ωστόσο, κάποια ομοιότητα με τις ιδέες του Μπαστιά (1864):

«Γίνεται λόγος για δωρεάν εκπαίδευση. Αυτό αποτελεί εφαρμογή του κομμουνισμού σ' έναν κλάδο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Κάτι τέτοιο δεν θα είναι το μοναδικό πράγμα που θα πρέπει να ζητηθεί από το κράτος: μήπως η δωρεάν διατροφή δεν είναι ακόμα πιο απαραίτητη; Ας φυλαχτούμε. Ο λαός βρίσκεται σχεδόν εκεί. Με άλλα λόγια, κάναμε ένα βήμα προς τον κομμουνισμό. Για ποιο λόγο να μην κάνουμε ένα δεύτερο, και στη συνέχεια ένα τρίτο, μέχρις ότου αφανιστεί κάθε ελευθερία, κάθε ιδιοκτησία, κάθε δικαιοσύνη;».

Αξίζει να σημειώσουμε τις ομοιότητες μεταξύ αυτής της επιχειρήσης αναστροφής επί της ιστορίας των ιδεών και ενός ευρύτερου εγχειρήματος που συμβάδιζε πάντα με την πρώτη: την επινόηση της ιστορίας των γεγονότων (της παγκόσμιας ιστορίας) που ανέλαβαν κάποιοι αστοί συγγραφείς εδώ και κάποιον καιρό¹¹. Ο Bernal (1987) δείχνει πώς από τις δύο αλληλοσυγκρουόμενες εκδοχές της ελληνικής ιστορίας –όπου η μεν πρώτη (το αριανό μοντέλο) παρουσιάζει την αρχαία Ελλάδα ως κατά βάση ευρωπαϊκή, και η δεύτερη (το αρχαίο μοντέλο) παρουσιάζει έναν πολιτισμό ευρισκόμενο στο σταυροδρόμι αφρικανικών (αιγυπτιακών) και ασιατικών (σημιτικών) περιοχών, ο οποίος προέκυπτε από τη γόνιμη ανάμιξη μιας δυτικής κουλτούρας με κάποιες άλλες, μεσογειακές– αυτή που επέβαλε η διδασκαλία και αυτή που αποδέχτηκε de facto το κοινό αίσθημα ήταν η πρώτη. Ωστόσο, ο συγγραφέας δείχνει πώς το αριανό αυτό μοντέλο δημιουργήθηκε μυστηριωδώς στις αρχές του αποικιακού 19ου αιώνα, έγινε ριζοσπαστικότερο κατά την περίοδο του ιμπεριαλισμού και των κυμάτων του αντισημιτισμού των δεκαετιών του 1890 και του 1920, αρνούμενο γεγονότα που αφορούσαν την εξω-

ευρωπαϊκή αποικιοποίηση την οποία ωστόσο επιβεβαίωναν οι έλληνες συγγραφείς των κλασικών χρόνων. Ότι ισχύει στα ιστορικά γεγονότα του μακρινού παρελθόντος ισχύει σε μείζονα βαθμό και για τη σύγχρονη εποχή, όπου η κυρίαρχη παρουσία της κυρίαρχης ιδεολογίας είναι (σχεδόν) απόλυτη, δημιουργώντας μυθολογία και μυστικοποίηση. Ο Chomsky (1992) μάς προσέφερε μια λαμπρή εκδοχή της ανείπωτης –εσωτερικής και εξωτερικής– ιστορίας των ΗΠΑ. Σκοπός μας δεν είναι να καταγγείλουμε κάποιο σχέδιο ενορχηστρωμένο από τον κυνισμό των επαγγελματιών ιδεολόγων, οι οικονομικές κατασκευές των οποίων δεν είναι τίποτα περισσότερο από έναν τροχό του, αλλά να παρουσιάσουμε τις προκαταλήψεις που εισάγονται και επαναλαμβάνονται αντάρσεκα στη διάρκεια της ιστορίας των ιδεών και των γεγονότων (μέσω αντιστροφής, φανταστικής επινόησης, απόκρυψης...), και οι οποίες είναι συστηματικά προσανατολισμένες υπέρ των κυρίαρχων δυνάμεων του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Ο δρόμος για τον «άλλο, εφικτό κόσμο» μπορεί να ανοιχτεί μόνο αν προηγουμένως αποκαλύψουμε αυτές τις προκαταλήψεις.

Η αδυναμία της οικονομικής θεωρίας να συγκροτήσει μια επιστήμη σε αντίθεση με την ιστορία

Όσον αφορά την οικονομική θεωρία, η διάχυση των μονόδρομων σχέσεων του καπιταλισμού αποκτά μια σαφώς μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα όταν σταδιακά περνά από την *Πολιτική οικονομία* (19ος αιώνας) στην *καθαρή οικονομική θεωρία* (20ός αιώνας) – όπου το σημείο καμπής βρίσκεται σαφώς στη συγκρότηση της καθαρής πολιτικής οικονομίας του Walras (19ος αιώνας). Καθώς η οικονομική θεωρία αποσυνδέεται από τη φιλοσοφία και το δίκαιο, και η ύστερη κοινωνιολογία (που ασχολείται με την κοινωνία των πολιτών) και η πολιτική επιστήμη (που ασχολείται με το κράτος) αποστασιοποιούνταν απ' αυτήν, το οικονομικό πεδίο διακήρυξε ανοιχτά τη νομοθετική, αντι-ιδιογραφική του αποστολή κατά την προοδευτική του θεσμοποίηση και την αναζήτηση ενός επιστημονικού καθεστώτος. Οι νεοκλασικοί, αναλαμβάνοντας το καθήκον της απεμπόλησης των ιστορικών και ολιστικών μεθόδων υπέρ του υποκειμενισμού και του μεθοδολογικού ατομικισμού, δεν ήταν μόνο σε θέση να υποστηρίξουν τη θέση ότι η οικονομική συμπεριφορά αποτελεί την απλή αντανάκλαση μιας καθολικής ατομικιστικής ψυχολογίας –και όχι των κοινωνικά συγκροτημένων θεσμών, «λαϊκών αφαιρέσεων και συλλογικών ψευδο-ολοτήτων» (Hayek)– αλλά και να υποστηρίξουν το φυσικό χαρακτηριστικό των αρχών του *laissez faire*, και γενικότερα των πραγματικών θεμελίων του καπιταλιστικού συστήματος – βεβαίως, με «τη συνολική αναγνώριση της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής», σε αντιδιαστολή με την «αντιλογική, αντι-επιστήμη, αντι-σκέψη» που δόθηκαν αντιπροσωπεύει ο μαρξισμός (Von Mises). Οι νεοκλασικοί έθεσαν στόχο τους, χωρίς κανένα σύμπλεγμα, την κατάκτηση πεδίων που από τη φύση τους ανήκουν στη σφαίρα της πολιτικής επιστήμης (δημόσια επιλογή), την κοινωνιολογία (οικονομική θεωρία της οικογένειας), την ιστορία (στατιστική-ιστορική ανάλυση της οικονομίας – *cliometrics*), τη γεωγραφία (γεωγραφική οικονομική θεωρία), την ανθρωπολογία (μοντέλα των κοινωνικών ομάδων), το δίκαιο (οικονομική θεωρία του εγκλήματος), ή ακόμα και την ψυχολογία (πειραματική οικονομική θεωρία, βραβευμένη με

βραβείο Νόμπελ το 2002), στη βάση ενός πρότυπου αναλυτικού μοντέλου –τη θεωρία της γενικής ισορροπίας– και, αποκλείοντας κάθε λογική σκέψη, ενός μαθηματικού φορμαλισμού, που, ωστόσο, στη οικονομική θεωρία δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια απλή γλώσσα, ανάμεσα σε άλλες.

Όπως διέβλεψε ο Γκάους, και αργότερα η ομάδα Μπουρμπάκι, τα μαθηματικά αποτελούν έναν τομέα όπου ο συγχρονισμός του βήματος της πειθαρχίας είναι μέτριος και η αυτονομία εξέλιξης είναι σημαντική σε σύγκριση με τον πραγματικό χρόνο (πολύ περισσότερο αναφορικά με τον ιστορικό). Πρόκειται για έναν τομέα όπου η ιστορία της σκέψης φαίνεται να είναι η ιστορία της προόδου μέσω αφαίρεσης, με αποκλειστικό περιεχόμενο τον προσδιορισμό των εννοιών της («προσανατολισμένη από μια εσωτερική διαλεκτική των εννοιών», κατά τον Cavaillès)¹², και όπου η επιστήμη περιορίζεται σ' ένα είδος καθαρότητας. Πώς θα μπορούσαν οι νεοκλασικοί –που είναι ανώτεροι από τους φυσικούς– να προσδιορίσουν το στοιχειώδες σωματίδιο (μοναδικό: ο *homo oeconomicus*) και τη θεμελιώδη δύναμη (μοναδική: μεγιστοποίηση υπό περιορισμούς) να αποφύγουν τον πειρασμό να ιδιοποιηθούν ένα μέρος του κύρους των μαθηματικών, προκειμένου να τεκμηριώσουν τους νόμους τους, που διατηρούν την «ισχύ» τους σε όλες τις εποχές και όλους τους τόπους; Το αποτέλεσμα δεν θα μπορούσε να είναι παρά καταστροφικό: μ' ένα *salto mortale* οι νεοκλασικοί που πάσχισαν να αναπτύξουν μια «αντικειμενική» κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας υποχρεώθηκαν να επιστρέψουν σ' αυτό που αγωνίζονταν να αποφύγουν: τη λαθροχειρία. Έτσι λοιπόν βρίσκουμε ένα πλασματικά απολιτικό πεδίο, που πολύ σωστά κυριαρχούνταν από ένα δογματικό ηγεμονικό ρεύμα, που εξώθησε τη θεωρία σε κάτι που στην καλύτερη περίπτωση είναι *επιστημονική ιδεολογία* και στη χειρότερη είναι επιστημονική φαντασία με πρόδηλο τον αντικοινωνικό της ρόλο.

Μ' αυτό τον τρόπο ο όρος «μονόδρομη σκέψη» επιλέχτηκε από τις κυρίαρχες σήμερα καπιταλιστικές δυνάμεις ως όνομα της ιδεολογίας τους. Η αστική σκέψη του καπιταλισμού που επιβλήθηκε είναι αυτή που είναι καλύτερα από κάθε άλλη σε θέση να αποκριθεί στις άμεσες ιστορικές ανάγκες της καπιταλιστικής δυναμικής. Με δυο λόγια, η μονόδρομη αυτή σκέψη:

α) αρθρώνει μια θεωρία που διεκδικεί επιστημονικό καθεστώς και μια φιλοσοφία με καθολική αποστολή, προκειμένου να συγκροτήσει ένα συνολικό πρόταγμα για την κοινωνία,

β) ενσωματώνει όλες τις εξωτερικές θέσεις και/ή κριτικές ως συστατικά της ενότητάς της υποτάσσοντάς τις και υπερπηδώντας όλες τις αντιφάσεις,

γ) λειτουργεί επιδιώκοντας την ομοφωνία, χρησιμοποιώντας την αλληλεπίδραση μιας υποχρεωτικά πλουραλιστικής, δημοκρατικής ελευθερίας σκέψης (με την αστική έννοια), και ενός αυταρχικού, κανονιστικού ακαδημαϊκού και επικοινωνιακού μηχανισμού.

δ) αποκλείει τις μάξες από τη λήψη βασικών οικονομικών και πολιτικών αποφάσεων μέσω της πόλωσης της γνώσης και της τεχνικοποίησης των καθηκόντων,

ε) χειραφετείται από την καθημερινή πάλη μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, αντανakλώντας τη διεκδίκηση της ηγεμονίας από τη χρηματοπιστωτική σφαίρα,

στ) στηρίζεται στην ηγεμονία των ΗΠΑ, που απειλήθηκε αλλά παραμένει ισχυρή, βασισμένη στα μονοπώλια, συμπεριλαμβανομένων των ενόπλων δυνάμεων, που λειτουργούν ως έσχατος ρυθμιστής,

ζ) αιτιολογείται από μια ηθική στήριξη και εξουδετερώνει την πρακτική του κεφαλαίου, επιτρέποντάς του να υπάρχει ακόμα και όταν αποτύχει η διαχείρισή του,

η) πυροδοτεί τη δυναμική του κεφαλαίου, προφυλάσσοντας τα πιο θεμελιώδη χαρακτηριστικά εξέλιξής του

ι) είναι ένα με το κράτος –μοναδική σε εθνικό επίπεδο, υποτυπώδης παγκόσμια;– το οποίο του προσφέρει εξουσία και αυτονομία, ενώ ταυτόχρονα αυτή προσφέρει στο κράτος την επιβεβαίωση της καθολικότητάς της και το μύθο μιας συναίνεσης,

ια) δημιουργεί την αυταπάτη ότι η σύγκρουση περιορίζεται στη σφαίρα των ιδεών και των ακαδημαϊκών θεσμών, όπου το «όπλο της κριτικής» κάνει τους ανθρώπους να ξεχνούν την «κριτική των όπλων».

Για όλους τους προοδευτικούς οικονομολόγους του κόσμου, ο αγώνας θα πρέπει να δοθεί στο πεδίο της οικονομικής θεωρίας σε συνδυασμό με τον πιο αποφασιστικό, τον πρακτικό αγώνα.

Σημειώσεις

1. UNDP (1992) και Παγκόσμια Τράπεζα (1999).

2. «Ce qui a séduit les économistes dans cette définition [Jean Baptiste Say: «les richesses se forment, se distribuent et se consomment sinon toutes seules, au moins d'une manière en quelque sorte indépendante de la volonté de l'homme»], c'est précisément cette couleur exclusive de science naturelle qu'elle donne à toute l'économie politique. Ce point de vue, en effet, les aidant singulièrement dans leur lutte contre les socialistes. Tout plan d'organisation de la propriété était repoussé par eux a priori, et, pour, ainsi dire, sans discussion...».

[«Αυτό που γοήτευσε τους οικονομολόγους σ' αυτό τον ορισμό [του Jean-Baptiste Say, σύμφωνα με τον οποίο: «ο πλούτος σχηματίζεται, κατανέμεται και καταναλώνεται αν όχι μεμονωμένα, τουλάχιστον κατά κάποιο τρόπο ανεξάρτητο από τη βούληση του ανθρώπου»] είναι ακριβώς αυτό το αποκλειστικό χρώμα φυσικής επιστήμης που αποδίδει σ' ολόκληρη την πολιτική οικονομία. Πράγματι, αυτή η οπτική προσέφερε στους αστούς οικονομολόγους μια μοναδική βοήθεια στον αγώνα τους εναντίον των σοσιαλιστών. Κάθε σχέδιο οργάνωσης της ιδιοκτησίας απορριπτόταν εκ προοιμίου, και ασυζητητί...»].

3. Πρβλ. την κατά πολὺ διαφορετική επεξεργασία της έννοιας του ατεϊσμού μεταξύ φιλοσοφίας (από την εποχή των περιφρόνητων παραδόξων του Ζήνωνα και των παραλογισμών των Φινικίων του Αριστοτέλη) και μαθηματικών (από τον διαφορετικό λογισμό των Λάιμπνιτς και Νεύτωνα μέχρι τους άπειρους αριθμούς του Κάντορ).

4. Βλ. Amin και Herrera (2000).

5. Ξαναδιαβάστε τι άφησε η «κριτική των τρωκτικών» από τη Γερμανική Ιδεολογία τους.

6. Η υποστήριξη αυτή είναι επίσης υπερεθνική. Η Παγκόσμια Τράπεζα απογειώθηκε μόνο επί της εποχής του ΜπαχΝάμαρα – αφού προηγουμένως ο τελευταίος αυτός είχε επιληφθεί προσωπικώς της «ανάπτυξης» του Βιετνάμ.

7. Ως κλασικούς εννοούμε τους «επιστημονες» οικονομολόγους (από τον Πέτυ και τον Μπουαγκιλμέτ) και ως φιλελεύθερους εννοούμε τους στοχαστές της φιλελεύθερης κοινωνίας (Χιονι, Σμιθ, Τυργκό...).

8. Βλ. για παράδειγμα: Malinvaud (1996).

9. Ένα τυπικό παράδειγμα αποτελεί ο Jevons (1871), ο οποίος αποδίδει την πατρότητα της αξίας χρήσης στον Ρικάρτο. Ένα άλλο παράδειγμα είναι ο χαιρετισμός του νόμου των συγκριτικών πλεονεκτημάτων από τους νεοκλασικούς υπέρμαχους του ελεύθερου εμπορίου.

10. Herrera (2003).

11. Στα λογικά, αποδεικτικά διαγράμματά μας αντιπαράτέθηκε ο Wallerstein (1987): «το παρόν προσδιορίζει το παρελθόν, και όχι το αντίθετο».

12. Βλ. Canguilhem (1996).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Amin, S., Herrera, R., 2000, «Le Sud dans le système mondial en transformation», *Recherches Internationales*, No 60-61, σ. 87-99.
- Bastiat, F., 1864, *Harmonies économiques*, Guillaumin & Cie.
- Bernal, M., 1987, *Black Athena, The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, Rutgers University Press.
- Canguilhem, G., 1996, *Vie et mort de Jean Cavallès*, Allia.
- Chomsky, N., 1992, *What Uncle Sam really wants*, Odonian Press.
- Friedman, M., 1986, *Free to Choose*, Penguin Books.
- Friedman, F., 1982, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press.
- Garnier, J.-P., Portis L., 2000, «Pensée unique et pensées critiques», *L' Homme et la Société*, L' Harmattan, Paris.
- Hayek, F., 1976, *The Constitution of Liberty*, Henley-Routledge & Kegan Paul.
- Herrera, R., 2003, «The State versus the Public Service – The Hidden Face of Endogenous Growth Theory», mimeo, CNRS – University of Paris I Panthéon Sorbonne.
- Jevons, W.S., 1871, *The Theory of Political Economy*, Mc Millan & Co.
- Kennedy, S., 1996, *Introduction à L' Amérique raciste*, René Julliard.
- Malinvaud, S., 1996, «Pourquoi les économistes ne font pas de découvertes», *Revue d'économie politique*, vol. 106, No 6, σ. 929-42.
- UNDP, 1992, *Human Development Report*, New York.
- Wallerstein, I., *Unthinking Social Science*, Policy Press.
- Walras, L., 1988, *Éléments d'économie politique pure*, Economica.
- World Bank, 1999, *World Development Report*, Washington D.C.

